

Istražni zatvor kao mjera opreza u kaznenom postupku uz poseban osvrt na prava zatvorenika i utjecaj zatvaranja na njihov život i zdravlje

Ninić, Gabriela

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:906403>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
KATEDRA ZA KAZNENO PROCESNO PRAVO

Gabriela Ninić

**ISTRAŽNI ZATVOR KAO MJERA OPREZA U KAZNENOM POSTUPKU UZ
POSEBAN OSVRT NA PRAVA ZATVORENIKA I UTJECAJ ZATVARANJA NA
NJIHOV ŽIVOT I ZDRAVLJE**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Zoran Burić

Zagreb, 2024.

Izjava o izvornosti

Ja, Gabriela Ninić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Gabriela Ninić

1. UVOD	4
2. ISTRAŽNI ZATVOR	6
2.1. Pojam istražnog zatvora	6
2.2. Istražnozatvorski razlozi	7
2.3. Određivanje, trajanje i prestanak istražnog zatvora	9
2.4. Istražni zatvor u domu	12
2.5. Izvršavanje istražnog zatvora	12
3. PRAVA ISTRAŽNIH ZATVORENIKA	14
3.1. Pravni okvir	14
3.1.1. Međunarodni pravni okvir	14
3.1.2. Unutarnji pravni okvir	14
3.2. Pravni standardi	15
3.3. Sudska praksa	17
3.3.1. Praksa Europskog suda za ljudska prava	17
3.3.2. Praksa Ustavnog suda Republike Hrvatske	20
4. UTJECAJ ZATVARANJA NA ŽIVOT I ZDRAVLJE ZATVORENIKA	21
4.1. Studije o zatvorenicima	22
4.2. Prilagodba okrivljenika zatvorskim uvjetima	26
4.3. Posljedice zatvaranja koje pogađaju obitelj i okolinu zatvorenika	29
5. ZAKLJUČAK	30
6. LITERATURA	32

1. UVOD

Istražni zatvor je jedna od mjera procesne prisile u kaznenom postupku koja se određuje radi osiguranja svrhe propisane kaznenim procesnim pravom. Mjera istražnog zatvora nikad, ni u jednom slučaju ne smije predstavljati kaznu jer se svrha istražnog zatvora razlikuje od svrhe zatvora. Ta svrha je primarno osiguranje prisutnosti okrivljenika u kaznenom postupku, ali i suzbijanje drugog njegovog ponašanja kojim može bitno osujetiti pokretanje i vođenje kaznenog postupka ili naštetiti društvenoj zajednici. Postoji više osnova za određivanje istražnog zatvora koje su propisane čl. 123. Zakona o kaznenom postupku (dalje u tekstu: ZKP), a one će se obrazložiti dalje u ovom radu. S obzirom na to da se pretpostavka nevinosti odnosi na zatvorenike, isto kao i na okrivljenike koji se u kaznenom postupku brane sa slobode, zakon je morao propisati poseban režim istražnog zatvora. U radu će se objasniti pojam istražnog zatvora, kako se određuje, njegovo trajanje, izvršavanje i načini prestanka. Zbog iznimno teškog zahvata u ljudska prava i temeljne slobode okrivljenika, mjera se smatra jednom od najtežih i ona je regulirana normama ustavnog, međunarodnog i zakonskog prava.

Određivanje i izvršavanje istražnog zatvora je delikatno područje u kojem se sukobljavaju temeljno pravo okrivljenika na osobnu slobodu i potreba njezinog ograničavanja radi postizanja određene kazneno-procesne svrhe. S obzirom na težinu mjere svrha pravnih propisa je da zaštititi prava istražnih zatvorenika, kao i da se osiguraju odgovarajući uvjeti smještaja, prehrana te da se na adekvatan način organizira slobodno vrijeme zatvorenika, mogućnost rada, obrazovanje, zdravstvena zaštita i medicinska pomoć, kontakti s braniteljem; posjeti, dopisivanje i telefonski razgovori. U radu će se analizirati prava istražnih zatvorenika koja su zajamčena zakonom sa sudskim presudama Europskog suda za ljudska prava (dalje: ESLJP) i odlukama Ustavnog suda u kojima su utvrđene povrede zajamčenih prava.

Na kraju rada obrađivat će se tema učinaka zatvaranja na život i zdravlje okrivljenika. Analiza tog utjecaja temelji se na znanstvenim studijama i radovima psihološkog i sociološkog karaktera u kojima se objašnjavaju čimbenici koji utječu na kriminogena ponašanja pojedinaca te kako uvjeti boravka u zatvoru utječu na psihi i stanje okrivljenika. Zbog nedovoljno podataka o psihološkim stanjima istražnih zatvorenika, u radu će se koristiti podatci koji se odnose i na zatvorenike općenito. Također, u radu će se objasniti i posljedice s kojima se

suočava okolina okrivljenika. Određivanje istražnog zatvora ne pogađa samo okrivljenika već i njegovu obitelj, prijatelje i cjelokupnu društvenu zajednicu. Osoba kojoj je određen istražni zatvor vrlo često je “etiketirana” kao kriminalac i prije nego što postupak bude dovršen i bude donesena pravomoćna presuda. Jedan od razloga zašto ova mjera nosi negativne posljedice je zbog toga što istražni zatvor, za razliku od zatvora koji je posljedica pravomoćne odluke o krivnji, nosi u sebi konotaciju provizornosti jer nije utemeljen na utvrđenoj krivnji, već na sumnji i specifičnim potrebama kaznenog postupka. To omogućava društvu da prije donošenja pravomoćne presude stvori negativno mišljenje prema istražnom zatvoreniku. Takav negativan stav društva istražnom zatvoreniku često stvara velike probleme prilikom resocijalizacije.

2. ISTRAŽNI ZATVOR

2.1. Pojam istražnog zatvora

Institut istražnog zatvora uveden je u kazneni postupak donošenjem Zakona o kaznenom postupku, NN 152/08 i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, NN 76/09, do tada je korišten termin pritvor.¹ Najteža mjera procesne prisile koju država smije primijeniti na okrivljenika upravo je istražni zatvor.² Istražni zatvor je krajnja, iznimna mjera koja se primjenjuje protiv okrivljenika protiv kojeg postoji osnovana sumnja da je počinio određeno kazneno djelo koje mu se stavlja na teret.³ Ta iznimnost je zajamčena načelom razmjernosti i s njim povezanim načelom supsidijarnosti. Načelo supsidijarnosti traži da se, ako se isti cilj može ostvariti s dvije ili više mjera, uvijek primijeni ona koja je blaža.⁴ Načelo razmjernosti traži da svaka mjera koja se primjenjuje bude svojom težinom i trajanjem razmjerna težini počinjenog kaznenog djela.⁵ Osim tih načela, istražni zatvor je u relaciji s načelom zakonitosti, načelom pravičnog postupka i pretpostavkom okrivljenikove nedužnosti te primjenom pravila *in dubio pro reo* u okviru prava na pošteno suđenje.⁶ Pojam osnovane sumnje odredio je ESLJP u predmetu *Fox, Campbell i Hartley protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (1990) kao postojanje činjenica ili informacija koje bi zadovoljile nezavisnog promatrača u pogledu mogućnosti da je osoba o kojoj je riječ počinila kazneno djelo.⁷ Osnovana sumnja je viši stupanj vjerojatnosti, za koju je potrebno da taj stupanj bude viši nego kod ostalih mjera osiguranja okrivljenikove prisutnosti u postupku odnosno, barem jednak onome koji se traži za određivanje mjera procesne prisile kojima se ograničava okrivljenikovo temeljno pravo na nepovredivost doma pri određivanju njegove pretrage.⁸ Uz to traži se i postojanje jednog od

¹ Lidija Horvat, Višnja Drenški Lasan, *Istražni zatvor*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 16, br. 2, 2009., str. 583.

² Dario Milić, Marko Stilinović, *Lišenje slobode prema novom Zakonu o kaznenom postupku: neka prijeporna pitanja i moguća rješenja*, Pravniki časopis za pravna i društvena pitanja, vol. 45, br. 2 (91), 2011., str. 120.

³ *Ibid.*, str. 120.

⁴ Đurđević, Z., et al., *Kazneno procesno pravo, Primjerovnik*, Narodne novine, 2020., str. 82.

⁵ *Ibid.*

⁶ Marijan Bitanga, *Pretpostavka okrivljenikove nedužnosti*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 25, br. 2, 2018., str. 495.

⁷ L. Horvat, V. Drenški Lasan, *Istražni zatvor*, op. cit. u bilj. 1, str. 589.

⁸ Krapac, D., Đurđević, Z., Ivičević Karas, E., Bonačić, M., Burić, Z., *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, VIII. Izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, 2020., str. 379-380.

istražnozatvorskih razloga (*causae arresti*). Zakon je nekada razlikovao obvezatni i fakultativni pritvor, ali tu razliku danas u pravilu više ne čini, samo iznimno.

2.2. Istražnozatvorski razlozi

Obvezni (obligatorni) istražni zatvor je onaj kojeg sud mora odrediti ili produžiti pri izricanju presude kojom je okrivljeniku izrečena kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, neovisno o najduljem trajanju istražnog zatvora.⁹ Načelno je svrha istražnog zatvora osigurati pokretanje i provođenje kaznenog postupka, a kod ostalih istražnozatvorskih razloga svrha izvire iz samog razloga zbog kojih se istražni zatvor određuje.¹⁰

Fakultativni istražni zatvor je onaj kojeg sud može odrediti ako postoji osnovana sumnja da je određena osoba počinila kazneno djelo i ako: 1) je u bijegu ili osobite okolnosti upućuju na opasnost da će pobjeći (krije se, ne može se utvrditi njezina istovjetnost i slično); 2) osobite okolnosti upućuju na opasnost da će uništiti, sakriti, izmijeniti ili krivotvoriti dokaze ili tragove važne za kazneni postupak ili da će ometati kazneni postupak utjecajem na svjedoke, vještake, sudionike ili prikivače (tzv. *koluzijska opasnost*); 3) osobite okolnosti upućuju na opasnost da će ponoviti kazneno djelo ili da će dovršiti pokušano kazneno djelo, ili da će počiniti teže kazneno djelo za koje je prema zakonu moguće izreći kaznu zatvora od pet godina ili težu kaznu, kojim prijete (tzv. *iteracijska opasnost*); 4) je istražni zatvor nužan radi neometanog odvijanja postupka za kazneno djelo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora i kod kojeg su okolnosti počinjenja kaznenog djela posebno teške (tzv. *opasnost uznemiravanje javnosti*) i ako 5) okrivljenik koji je uredno pozvan izbjegava doći na raspravu (*disciplinski istražni zatvor*).¹¹

Utvrđivanje činjenice *opasnosti bijega* je zahtjevno jer se moraju utvrditi i u obrazloženju rješenja o istražnom zatvoru potpuno i određeno izložiti sve okolnosti i dokazi iz kojih svatko može, prema pravilima iskustva, zaključiti da će okrivljenik bijegom osujetiti

⁹ Zakon o kaznenom postupku (dalje: ZKP), NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24, čl. 123. st. 2.

¹⁰ Marijan Bitanga, Ivana Bilušić, *Opasnost od ponavljanja djela i određivanje istražnog zatvora – iudex, quo vadis?*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 28, br. 2, 2021., str. 252.

¹¹ Čl. 123. st. 1. ZKP-a

kazneni postupak.¹² Istražni zatvor se na temelju tog razloga može odrediti prije započinjanja i trajati tijekom cijelog kaznenog postupka.

Istražni zatvor zbog *koluzijske opasnosti* može se odrediti prije započinjanja kaznenog postupka, ali može trajati samo do trenutka u kojem su prikupljeni, odnosno izvedeni dokazi zbog čijeg je osiguranja određen, a najkasnije do završetka rasprave.¹³ Istražni zatvor iz te osnove se ne može odrediti odnosno, mora se ukinuti ako je okrivljenik okolnosno i detaljno priznao djelo i krivnju.¹⁴ Također, obrana okrivljenika šutnjom ne može sama za sebe imati posljedicu određivanja istražnog zatvora zbog koluzijske opasnosti jer se okrivljenik ima pravo braniti šutnjom i nije dužan odgovarati na pitanja.¹⁵

Kod *iteracijske opasnosti*, riječ je o najčešće primjenjivanoj istražnozatvorskoj osnovi u praksi sudova u Republici Hrvatskoj.¹⁶ Tom osnovom je zakonodavac želio osujetiti buduća počinjenja kaznenog djela od osobe protiv koje je u tom trenutku već u tijeku kazneni postupak.¹⁷ Kao najčešći argument navodi se činjenica prijašnje osuđivanosti na temelju izvoda iz kaznene evidencije. Međutim, u novije vrijeme u sudskim odlukama sud svoj zaključak o postojanju tzv. iteracijske opasnosti temelji na okolnostima kaznenog djela za koje se okrivljenik tereti odnosno, za koje je osnovano sumnjivo.¹⁸ Da bi se zajamčila pretpostavka okrivljenikove nedužnosti, ESLJP, glede kriminalnog povrata, upozorava: 1) da se kao razlog za određivanje istražnog zatvora na osnovi prethodne osuđivanosti uzima u obzir samo pravomoćna presuda te 2) da se sudske odluke kojima se određuje istražni zatvor ne mogu temeljiti samo na kratkoj, "standardnoj" formulaciji da je okrivljenik bio prethodno osuđivan, da nije imao prebivalište, posao ni obitelj i da je mogao počinuti nova kaznena djela bez daljnjih razrađenih razloga koji bi opravdali potrebu okrivljenikovog zadržavanja u istražnom zatvoru.¹⁹ Također, isključivo pozivanje na druge kaznene postupke koji su u tijeku protiv okrivljenika je nedostatno i predstavlja kršenje pretpostavke okrivljenikove nedužnosti.²⁰

¹² Krapac, D., *et al.*, *op. cit.* u bilj. 8, str. 381.

¹³ *Ibid.*, str. 381.

¹⁴ Čl. 125. st. 1. toč. 8. ZKP-a

¹⁵ VSRH, II Kž 428/1999 od 12. lipnja 1999.

¹⁶ M. Bitanga, I. Bilušić, *op. cit.* u bilj. 10, str. 255.

¹⁷ Kos, D., *Istražni zatvor krajnja mjera osiguranja prisutnosti okrivljenika, a ne kazna*, dostupno na: <https://www.vsrh.hr/kazneno-pravo-damir-kos-mag-iur.aspx>

¹⁸ M. Bitanga, I. Bilušić, *op. cit.* u bilj. 10, str. 257-258.

¹⁹ Krapac, D., *et al.*, *op. cit.* u bilj. 8, str. 382-383.

²⁰ M. Bitanga, I. Bilušić, *op. cit.* u bilj. 10, str. 261.

ESLJP je u predmetu *Perica Oreb protiv Hrvatske* ustanovio da razmatranje činjenice da postoje drugi, zasebni i još nezavršeni kazneni postupci protiv okrivljenika neizbježno upućuju na to da je ta osoba kriva za kazneno djelo koje je predmetom tih postupaka.²¹

Određivanje istražnog zatvora zbog *opasnosti uznemiravanja javnosti* zakonodavac je predvidio iz preventivnih razloga. Htio je spriječiti uznemirenost javnosti, koju bi izazvalo držanje na slobodi opasnog počinitelja kod teških kaznenih djela koje izazivaju posebnu moralnu osudu, a pored toga i smanjenje ugleda i povjerenja u kazneno pravosuđe.²² Zbog toga se ovaj razlog smatra najproblematičnijim.

Disciplinski istražni zatvor može se iznimno primijeniti tijekom rasprave prema optuženiku na kojega se ne odnose drugi istražnozatvorski razlozi, ali se iz njegova ponašanja može zaključiti da izbjegavanjem dolaska na raspravu želi omesti vođenje kaznenog postupka.²³ Tako određen istražni zatvor može trajati najdulje mjesec dana, ali može se ponovno odrediti ako okrivljenik i nakon ukidanja istražnog zatvora i dalje izbjegava dolazak na raspravu.²⁴ *De lege ferenda*, ovako određen istražni zatvor trajao bi mjesec dana, uz mogućnost produljenja najviše dva puta ovisno o težini kaznenog djela, tako da ukupno trajanje ne prekorači tri mjeseca, bez mogućnosti ponovnog određivanja istražnog zatvora po toj osnovi po proteku roka.²⁵

2.3. Određivanje, trajanje i prestanak istražnog zatvora

Istražni zatvor se određuje i produljuje pisanim rješenjem nadležnog suda.²⁶ U zajedničkim odredbama mjera osiguravanja prisutnosti okrivljenika u kaznenom postupku je navedena klauzula *rebus sic stantibus* prema kojoj sud i druga državna tijela pri odlučivanju o

²¹ *Perica Oreb protiv Hrvatske*, br. 20824/09, 31. listopada 2013., t. 113.

²² Krapac, D., *et al.*, *op. cit.* u bilj 8., str. 358.

²³ Krapac, D., *et al.*, *op. cit.* u bilj. 8, str. 386.

²⁴ Čl. 132. ZKP-a

²⁵ Marija Pleić, Tea Budimlić, *Mjere opreza u kaznenom postupku – prijepori oko samostalnosti opstojnosti i trajanja te druga otvorena pitanja*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 28, br. 2, 2021., str. 290.

²⁶ Čl. 124. st. 1. ZKP-a

mjerama osiguranja prisutnosti okrivljenika i drugim mjerama opreza po službenoj dužnosti paze da se ne primjenjuje teža mjera ako se može ista svrha postići blažom mjerom.²⁷

Istražni zatvor do podnošenja optužnice određuje sudac istrage na prijedlog državnog odvjetnika, a ukida ga na prijedlog okrivljenika, državnog odvjetnika ili po službenoj dužnosti.²⁸ O prijedlogu državnog odvjetnika da se odredi istražni zatvor, sudac istrage odlučuje odmah, a najkasnije u roku od dvanaest sati od podnošenja prijedloga.²⁹ Kad se sudac istrage ne složi s prijedlogom državnog odvjetnika za određivanje istražnog zatvora, donosi rješenje kojim se prijedlog odbija te ako je okrivljenik u pritvoru naložit će se da se odmah pusti na slobodu.³⁰ Nakon podnošenja optužnice, istražni zatvor do potvrđivanja optužnice određuje, produljuje i ukida optužno vijeće.³¹ Nakon potvrđivanja optužnice, do pravomoćnosti presude, istražni zatvor određuje, produljuje i ukida raspravni sud u zasjedanju, a izvan zasjedanja vijeće, osim kad odlučuje o žalbi protiv presude, tad o istražnom zatvoru odlučuje vijeće koje odlučuje o žalbi.³²

Istražni zatvor koji je određen rješenjem suca istrage ili vijeća može trajati najdulje mjesec dana od dana lišenja slobode.³³ Iz opravdanih razloga sudac istrage na prijedlog državnog odvjetnika može produljiti istražni zatvor i to za prvi put za još najviše dva mjeseca, a zatim, za kaznena djela iz nadležnosti županijskog suda, ili kad je to propisano posebnim zakonom, za još najviše tri mjeseca.³⁴ Za taksativno navedena kaznena djela iz Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, ako je istraga produljena, sudac istrage može produljiti istražni zatvor za još tri mjeseca i još jednom za najviše tri mjeseca.³⁵ Sveukupni rok trajanja istražnog zatvora do podizanja optužnice može iznositi dvanaest mjeseci.³⁶ Svako produljenje istražnog zatvora treba sadržavati i prognozu budućeg ponašanja

²⁷ Hrvoje Filipović, Marijan Šuperina, *Razvoj pravnog uređenja najtežih mjera osiguranja prisutnosti okrivljenika u kaznenom postupku i statistička analiza provođenja mjere uhićenja u Republici Hrvatskoj*, Policija i sigurnost (Zagreb), vol. 21, 2012., str. 532.

²⁸ Čl. 127. st. 1. ZKP-a

²⁹ Čl. 127. st. 2. ZKP-a

³⁰ *Ibid.*

³¹ Čl. 127. st. 4. ZKP-a

³² Čl. 127. st. 4. ZKP-a

³³ Čl. 130. st. 1. ZKP-a

³⁴ Čl. 130. st. 2. ZKP-a

³⁵ Čl. 130. st. 3. ZKP-a

³⁶ *Ibid.*

okrivljenika.³⁷ Predviđanje se temelji na određenim materijalnim podacima, poput ranije osuđivanosti počinitelja, određenih pokazatelja narušenog psihofizičkog zdravlja počinitelja, sklonosti zlouporabi lijekova, alkohola i tvari koje su posebnim propisom proglašene opojnom drogom i dr.³⁸ Razlozi za neproduženje istražnog zatvora variraju od slučaja do slučaja, a nisu nužno posebni ili različiti od razloga koje nadležni sud uzima i kao temelj za produženje istražnog razloga.³⁹ Zbog zahtjeva načela razmjernosti, prilikom odlučivanja o produženju istražnog zatvora potrebna je još kritičnija ocjena okolnosti od kojih ovisi sudska odluka nego prilikom prvotnog odlučivanja o oduzimanju slobode osumnjičeniku.⁴⁰ Analizom sudske prakse Vrhovnog suda proizlazi da je sklonost devijantnom ponašanju u vidu prekomjernog kockanja, pri čemu okrivljenik još čini i imovinske delikte, dovoljna za zaključak o nužnosti produženja primjene istražnog zatvora.⁴¹ Također, recidivizam, bilo opći ili posebni, sam za sebe predstavlja okolnost za produženje istražnog zatvora, nakon nove osude, iako nepravomoćne.⁴² Isto tako, izražena upornost i visok stupanj kriminalne volje u protupravnom postupanju kod okrivljenika, dostatni su razlog za produženje istražnog zatvora nakon potvrđivanja optužnice.⁴³ Vrijeme istražnog zatvora izdržanog u stranoj zemlji se uračunava u trajanje istražnog zatvora u Hrvatskoj (a u kaznu se svakako uračunava).⁴⁴ Nakon isteka roka na koji je istražni zatvor određen odnosno produžen, zatvorenik se ima pustiti na slobodu.

Sud će ukinuti istražni zatvor i okrivljenika pustiti na slobodu: 1) čim su prestali razlozi zbog kojih je istražni zatvor određen ili produžen, 2) ako daljnji istražni zatvor ne bi bio u razmjeru s težinom počinjenog kaznenog djela, 3) ako se ista svrha može ostvariti drugom blažom mjerom, 4) kad to prije podizanja optužnice predlaže državni odvjetnik, 5) ako državni odvjetnik i nakon prethodne obavijesti višem državnom odvjetniku neopravdano u zakonskim rokovima ne poduzima radnje u postupku, 6) kad sud izrekne presudu kojom se okrivljenik oslobađa od optužbe ili se optužba odbija ili je okrivljeniku izrečena novčana kazna, rad za opće dobro na slobodi, uvjetna osuda ili sudska opomena, ili kazna zatvora u trajanju kraćem

³⁷ Alida Saračević Moslavac, *Prognoza budućeg ponašanja okrivljenika kao temelj za produženje istražnog zatvora*, Hrvatska pravna revija, vol. 16, br. 11, 2016., str. 75.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ VSRH II Kž 145/2016-4 od 16. travnja 2016.

⁴² A. Saračević Moslavac, *op. cit.* u bilj. 39, str. 81.

⁴³ A. Saračević Moslavac, *op. cit.* u bilj. 39, str. 80.

⁴⁴ D. Milić, M. Stilinović, *op. cit.* u bilj. 2, str. 124.

ili jednakom dotadašnjem trajanju istražnog zatvora, 7) kad isteknu rokovi trajanja istražnog zatvora te 8) kad je istražni zatvor određen zbog koluzijske opasnosti, ako je okrivljenik okolnosno i detaljno priznao djelo i krivnju, ili čim budu prikupljeni, odnosno izvedeni dokazi zbog čijeg je osiguranja taj zatvor određen, a najkasnije do završetka rasprave.⁴⁵ Hitnost sudskog postupka je osnovna značajka sudskog uredovanja u predmetima određivanja i produljenja istražnog zatvora.

2.4. Istražni zatvor u domu

Odredbe o istražnom zatvoru zakonodavac je ublažio propisujući mjeru istražnog zatvora u domu, ako je za ostvarenje svrhe istražnog zatvora dovoljna zabrana okrivljeniku da se udaljuje iz doma. Sud tu mjeru može odrediti protiv posebno osjetljivih skupina (trudne žene, osobe s tjelesnim nedostacima koji joj onemogućuju ili bitno otežavaju kretanje, osobe koja je navršila 70 godina života) te u onim slučajevima kada to ocijeni iznimno opravdanim.⁴⁶ Istražni zatvor u domu kontrolira policija na čijem se području izvršava.⁴⁷ Ta mjera bi trebala pomoći u rasterećivanju prenatrpanih zatvora i zbog toga se očekuje da će se više koristiti u budućnosti.

2.5. Izvršavanje istražnog zatvora

U Republici Hrvatskoj za izvršavanje istražnog zatvora ustrojani su zatvori.⁴⁸ Trenutno postoji četrnaest zatvora u kojem se nalaze punoljetni okrivljenici protiv kojih je određena mjera istražnog zatvora. Istražni zatvor se mora izvršavati tako da se ne vrijeđa osoba i dostojanstvo zatvorenika.⁴⁹ Ovlašteni djelatnici pravosudne policije pri izvršavanju istražnog zatvora smiju upotrijebiti sredstva prisile samo pod zakonom određenim uvjetima i na propisan način, ako na drugi način nije moguće provesti mjere izvršenja istražnog zatvora kojima

⁴⁵ Čl. 125. ZKP-a

⁴⁶ Krapac, D., *et al.*, *op. cit.* u bilj. 8, str. 387.

⁴⁷ Čl. 121. st. 1. ZKP-a

⁴⁸ M.Bitanga, I.Bilušić, *op cit.* u bilj. 10, str. 245.

⁴⁹ Čl. 136. st. 1. ZKP-a

zatvorenik pruža aktivni ili pasivni otpor.⁵⁰ Zatvorenikova prava i slobode mogu biti ograničeni samo u mjeri potrebnoj da se ostvari svrha radi kojeg je određen istražni zatvor, spriječi bijeg zatvorenika i počinjenje kaznenog djela te otkloni opasnost po život i zdravlje ljudi.⁵¹

Zatvorenici se smještaju u prostorije odgovarajuće veličine koje udovoljavaju potrebnim zdravstvenim uvjetima.⁵² Prostorije u kojima borave istražni zatvorenici moraju biti čiste, suhe i dovoljno prostrane. Smještaj mora odgovarati zdravstvenim, higijenskim i prostornim zahtjevima, klimatskim prilikama te imati sanitarne uređaje koji omogućuju obavljanje fizioloških potreba u čistim i primjerenim uvjetima kad god to zatvorenici žele.⁵³ U istu prostoriju ne smiju biti smještene osobe različitog spola.⁵⁴ U pravilu, zatvorenici se neće smjestiti u istu prostoriju s osobama koje izdržavaju kaznu zatvora.⁵⁵ Zatvorenik se neće smjestiti s osobama koje bi na njega mogle štetno djelovati ili s osobama s kojima bi druženje moglo štetno utjecati na vođenje postupka.⁵⁶ Smještaj zatvorenika je jedan od najvažnijih čimbenika uvjeta njihovog boravka u zatvoru. Maloljetnici se u pravilu, ne zatvaraju nego ih sudac za mladež u tijeku pripremnog postupka stavlja pod nadzor centra za socijalnu skrb ili im određuje privremeni smještaj u ustanovu socijalne skrbi.⁵⁷ Nadzor nad izvršenjem istražnog zatvora obavlja predsjednik nadležnog suda.⁵⁸ On mora najmanje jedanput tjedno obići zatvorenike i ispitati kako se zatvorenici hrane, kako zadovoljavaju ostale potrebe i kako se s njima postupa.⁵⁹ Ako uoči nepravilnosti, dužan je poduzeti potrebne mjere kako bi se one otklonile.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Čl. 136. st. 2. ZKP-a

⁵² Čl. 137. ZKP-a

⁵³ Stjepan Vlahović, Romina Galović, *Izvršavanje istražnog zatvora: normativni okvir i praksa u svjetlu zaštite temeljnih ljudskih prava*, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, vol. 47, br. 94, 2013., str. 40.

⁵⁴ Čl. 137 ZKP-a

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Krapac, D., *et al.*, *op cit.* u bilj. 8, str. 399.

⁵⁸ Čl. 141. st. 1. ZKP-a

⁵⁹ Krapac, D., *et al.*, *op cit.* u bilj. 8, str. 403.

3. PRAVA ISTRAŽNIH ZATVORENIKA

3.1. Pravni okvir

Prava istražnih zatvorenika su važno područje prava u čijoj zaštiti trebaju sudjelovati svi organi država kako bi se promicalo međusobno povjerenje među građanima u učinkovitost pravosuđa.⁶⁰

3.1.1. Međunarodni pravni okvir

Donošenjem brojnih međunarodnih dokumenata ostvarena je mogućnost zaštite prava istražnih zatvorenika ne samo na nacionalnoj razini. Najvažniji takav dokument je Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje: EKLJP) koja proklamira jamstva od iznimne važnosti za osobe lišene slobode kao što su: zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kazne, pravo na slobodu i osobnu sigurnost te pravo na djelotvorna pravna sredstva pred domaćim tijelima.⁶¹ Važan izvor su i presude ESLJP-a kojima se stvaraju novi pravni standardi i nadopunjuje EKLJP-a. Uz to, postoje i Europska zatvorska pravila koja se primjenjuju i na istražne zatvorenike. Ona određuju da život u zatvoru u najvećoj mogućoj mjeri treba nalikovati pozitivnim oblicima života u društvu te ističu da nedostatak sredstava ne opravdava uvjete u zatvoru koji predstavljaju kršenje ljudskih prava.⁶²

3.1.2. Unutarnji pravni okvir

Prije svega, treba spomenuti Ustav Republike Hrvatske (dalje: Ustav) kao temeljni i najviši pravni akt države. On sadrži najviše vrednote ustavnog poretka, a na prvom mjestu se nalazi pravo na slobodu. Ustavom je propisano da svako ograničenje slobode ili prava mora

⁶⁰ Fair Trials, *A Measure of Last Resort? The practice of pre-trial detention decision making in the EU*, dostupno na: <https://euagenda.eu/publications/a-measure-of-last-resort-the-practice-of-pre-trial-detention-decision-making-in-the-eu>

⁶¹ S. Vlahović, R. Galović, *op cit.* u bilj. 48, str. 38-39.

⁶² S. Vlahović, R. Galović, *op cit.* u bilj. 48, str. 39.

biti razmjerno naravi potrebe za ograničenjem u svakom pojedinom slučaju.⁶³ Upravo taj članak predstavlja načelo razmjernosti koje se smatra jednim od najvažnijih načela prilikom određivanja istražnog zatvora. Prava istražnih zatvorenika regulirana su prvenstveno Zakonom o kaznenom postupku, a u obzir treba uzeti i Zakon o izvršavanju kazne jer su u određenim slučajevima njegove odredbe izravno primjenjive i na istražne zatvorenike. Od podzakonskih akata važan je Pravilnik o kućnom redu u zatvorima za izvršavanje istražnog zatvora (dalje: Pravilnik) kojeg donosi ministar pravosuđa i uprave.

3.2. Pravni standardi

Bez obzira na ograničeni opseg prava istražnih zatvorenika, ona postoje i kao takva se moraju poštovati.⁶⁴ ZKP propisuje da istražni zatvorenici imaju pravo na osmosatni neprekidni odmor u vremenu od dvadeset i četiri sata, kao i kretanje na slobodnom zraku najmanje dva sata dnevno (čl. 138. st. 1.). Pravilnik određuje da se u isto vrijeme i u istom prostoru neće omogućiti kretanje na slobodnom zraku istražnim zatvorenicima čije bi druženje moglo štetno utjecati na vođenje postupka. Kretanje uključuje razgovor, sjedenje, pušenje i ostale aktivnosti koje nisu protivne Pravilniku. Iako se istražnim zatvorenicima jamče slična prava kao i osobama koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora, ona zbog same naravi mjere i infrastrukturnih nemogućnosti ostvarenja ostaju faktično neostvarena.

Istražnom zatvoreniku se trebaju osigurati tri obroka dnevno koji količinom i kakvoćom zadovoljavaju higijenske i prehrambene standarde, a primjereni su dobi, zdravlju te vjerskim i kulturnim zahtjevima.⁶⁵ Često se događa da zbog prenapučenosti ćelija, tj. zbog nedovoljnog broja stolaca istražni zatvorenici konzumiraju obrok u smjenama, za stolom za kojim ne mogu svi stati.⁶⁶ Pučki pravobranitelj je posebno upozoravao da u sobama zbog prenapučenosti nema dovoljno stolaca, pa zatvorenici često moraju jesti u krevetima ili ne dobivaju cjelokupni pribor

⁶³ Ustav Republike Hrvatske (dalje: Ustav), NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14, čl. 16. st. 2.

⁶⁴ Suzan van der Aa, Post-Trial Victims' Rights in the EU: Do Law Enforcement Motives Still Reign Supreme?, *European Law Journal*, vol. 21, br. 2, 2015., str. 20.

⁶⁵ Pravilnik o kućnom redu u zatvorima za izvršavanje istražnog zatvora (dalje: Pravilnik), NN 8/2010, čl. 15. st. 1.

⁶⁶ S. Vlahović, R. Galović, *op. cit.* u bilj. 48, str. 41-42.

za jelo.⁶⁷ Dolazilo je i do situacija da u istoj ćeliji jedni jedu obrok dok drugi u isto vrijeme obavljaju nuždu.⁶⁸

Istražni zatvorenici kao i zatvorenici koji odslužuju kaznu zatvora imaju pravo na rad u prostorijama zatvora u skladu s mogućnostima zatvora. Rad zatvorenika bi trebao biti u skladu sa zatvorenikovim zdravstvenim sposobnostima i mogućnostima zatvora. S obzirom na to da je istražni zatvor privremenog karaktera te da ne postoji pojedinačni program izvršavanja istražnog zatvora u kojem bi istražni zatvorenik bio raspoređen na rad, istražni zatvorenici uglavnom ne ostvaruju pravo na rad.⁶⁹

Slično kao i s pravom na rad, istražni zatvorenici ne ostvaruju pravo na obrazovanje. Unutarnji propisi koji reguliraju isključiva prava istražnih zatvorenika ne navode njihovo pravo na obrazovanje.⁷⁰ Ovakav propust najviše pogađa mlade osobe čije je obrazovanje prekinuto kao posljedica zatvaranja.⁷¹ Također, nekim osobama će na takav način biti onemogućeno stjecanje praktičnog iskustva što će rezultirati time da će im biti teško pronaći posao nakon puštanja na slobodu, a to će ograničiti mogućnost njihovog daljnjeg razvitka i napredovanja.⁷²

Istražnom zatvoreniku zdravstveno osiguranoj osobi, liječenje se osigurava u ambulanti ugovornog liječnika primarne zdravstvene zaštite u skladu s općim propisom o zdravstvenoj zaštiti, a na njegov zahtjev i po odobrenju nadležnog suda zatvorenika može posjetiti liječnik kojeg on izabere.⁷³ Liječenje istražnog zatvorenika ostvaruje se prvenstveno u zatvoru, ako to ne bi bilo moguće, upravitelj će ga uputiti u Zatvorsku bolnicu u Zagrebu.⁷⁴ Ako liječenje ni tamo ne bi bilo moguće, istražni će se zatvorenik uputiti u ustanovu javnog zdravstva.⁷⁵ Kvaliteta zdravstvene zaštite je razlog mnogih pritužbi pučkom pravobranitelju svih kategorija osoba lišenih slobode. ESLJP je, u svojoj praksi, nedostatak medicinske zaštite u istražnom zatvoru kvalificirao kao nečovječno i ponižavajuće postupanje.⁷⁶

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ S. Vlahović, R. Galović, *op cit.* u bilj. 48, str. 43.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*

⁷³ Čl. 16. st. 1. Pravilnika

⁷⁴ Čl. 16. st. 6. Pravilnika

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ S. Vlahović, R. Galović, *op. cit.* u bilj 48, str. 44.

Svaki istražni zatvorenik ima pravo slobodnog, neometanog i povjerljivog razgovora s braniteljem. Pravo na slobodan razgovor s braniteljem jedno je od "minimalnih prava obrane" koje se samo iznimno može ograničiti. Iako se posjeti branitelja omogućuju tijekom radnog vremena, to često zna biti problem zbog velikog broja zatvorenika i nedostatka prostorija.⁷⁷

Zatvoreniku će se omogućiti posjet srodnika ili druge osobe. Ti posjeti mogu trajati najmanje petnaest minuta, a najviše jedan sat neovisno o broju posjetitelja, s tim da upravitelj može u opravdanom slučaju odobriti posjet u dužem trajanju.⁷⁸ Europska zatvorska pravila propisuju da neosuđeni zatvorenici mogu primiti dodatne posjete i imati dodatne pristupe drugim oblicima komunikacija. Istražnom zatvoreniku se omogućava telefoniranje s osobom koju je odobrio nadležni sud, najmanje jednom dnevno u primjerenom trajanju, s time da je razgovor podvrgnut nadzoru službene osobe.⁷⁹ Zatvorenik se smije dopisivati s osobama izvan zatvora sa znanjem i pod nadzorom suca istrage, a nakon podignute optužnice sa znanjem i pod nadzorom predsjednika vijeća.⁸⁰

Moguće je zatvoreniku ograničiti posjete i dopisivanje što predstavlja stegovnu mjeru. Takvo ograničenje se ne odnosi na veze zatvorenika s njegovim braniteljem. Zatvoreniku se može zabraniti odašiljanje i primanje pisama i drugih pošiljaka, ali ne odašiljanje molbe, pritužbe ili žalbe.⁸¹ Poštivanje navedenih prava zatvorenika je iznimno važno jer sam Ustav propisuje da su sloboda i tajnost dopisivanja i drugih oblika općenja zajamčena i nepovrediva te da se samo zakonom mogu propisati ograničenja nužna za zaštitu sigurnosti države ili provedbu kaznenog postupka.⁸²

3.3. Sudska praksa

3.3.1. Praksa Europskog suda za ljudska prava

⁷⁷ S. Vlahović, R. Galović, *op. cit.* u bilj. 48, str. 45.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ Čl. 22. st. 1. i 2. Pravilnika

⁸⁰ Čl. 139. st. 3. ZKP-a

⁸¹ Čl. 139. st. 3. ZKP-a

⁸² Čl. 36. st. 1. i 2. Ustava

Prema istraženoj sudskoj praksi ESLJP-a, istražni zatvorenici se najčešće pozivaju na povredu čl. 3. EKLJP-a. Prema tom članku, nitko se ne smije podvrgnuti mučenju ni nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni. Također, zatvorenici se često pozivaju i na povredu čl. 5. st. 3. EKLJP-a, po kojem se svatko uhićen ili pritvoren mora u najkraćem roku izvesti pred suca, ili pred drugo zakonom određeno tijelo sudbene vlasti, i ima pravo u razumnom roku biti suđen ili pušten na slobodu do suđenja. Učestalo je i pozivanje na povredu čl. 6. st. 2. EKLJP-a koji predstavlja načelo presumpcije nevinosti. Valja naglasiti da je izvršenje "istražnozatvorskih" presuda ESLJP-a od iznimne važnosti s obzirom na to da je riječ o pravu na osobnu slobodu koje zauzima važno mjesto u hijerarhiji ljudskih prava i sloboda.⁸³

U predmetu *Orban protiv Hrvatske*, podnositelj zahtjeva je prigovorio da domaća tijela nisu pružila mjerodavne i dostatne razloge za njegov pritvor te da nisu provodila postupak s dovoljnom pozornošću. On se pozivao na povredu čl. 5. st. 3. EKLJP-a, navodeći da je duljina pritvora bila pretjerana i da se pritvor temeljio samo na posebno teškim okolnostima djela povezanih s navodnom imovinskom koristi koja je ostvarena kaznenim djelima. Također, podnositelj zahtjeva je smatrao da je cijeli kazneni postupak bio dvojbjen jer navodna imovinska korist nikada nije jasno utvrđena. Prigovorio je i da domaći sudovi nisu poduzeli potrebne postupovne mjere kako bi se procijenila razumnost njegova pritvora jer je on bio pritvoren dok u postupku nije bilo nikakvih pomaka. ESLJP je istaknuo da se na pitanje je li za optuženika razumno ostati u pritvoru mora procijeniti u svakom konkretnom predmetu. Također, sud je utvrdio da težina okolnosti djela ne može sama po sebi opravdavati duga razdoblja u pritvoru te da su se domaće vlasti prilikom produljivanja podnositeljevog pritvora pozivale ne samo na iste razloge, već su u nekim slučajevima koristile gotovo istovjetan izričaj u rješenjima. S obzirom na gore navedeno, ESLJP je utvrdio da je došlo do povrede čl. 5. st. 3. EKLJP-a.⁸⁴

ESLJP utvrdio je povredu čl. 6. st. 2. EKLJP-a u predmetu *Peša protiv Hrvatske*.⁸⁵ Podnositelj zahtjeva prigovorio je da su izjave nekih visokih državnih dužnosnika objavljene u medijima, neposredno nakon njegova uhićenja, predstavljale proglašenje njegove krivnje prije nego ga je sud proglasio krivim, što predstavlja povredu načela presumpcije nevinosti. ESLJP je istaknuo da se navedenim člankom zabranjuje preuranjeno izražavanje mišljenja, od

⁸³ Gregori Graovac, *Izvršenje "Istražnozatvorskih" presuda Europskog suda za ljudska prava u predmetima protiv Republike Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 24, br. 2, 2017., str. 359.

⁸⁴ *Orban protiv Hrvatske*, br. 56111/12, 19. prosinca 2013.

⁸⁵ *Peša protiv Hrvatske*, br. 40523/08, 08. travnja 2010.

strane samog suda, da je osoba koja je optužena za kazneno djelo kriva prije nego joj to bude dokazano po zakonu. Također, da su tim člankom obuhvaćene i izjave državnih dužnosnika koje ohrabruju javnost da vjeruje da je osumnjičenik kriv te prejudiciraju ocjenu činjenica od strane nadležne sudbene vlasti. Unatoč zajamčenoj slobodi primanja i davanja informacija, tijela vlasti bi ipak trebala zadržati potreban oprez i diskreciju kada informiraju javnost o kaznenim istragama koje su u tijeku.⁸⁶

Premda nije riječ o povredi prava istražnih zatvorenika, smatram relevantnim spomenuti i predmet *Testa protiv Hrvatske*. S obzirom na to da su istražni zatvorenici smješteni u zatvore kao i sami zatvorenici, predmet je koristan za analizu povreda prava zatvorenika i razloga na koje se pozivaju. ESLJP je u predmetu utvrdio povredu čl. 3. EKLJP-a. Podnositeljica zahtjeva prigovorila je da je bila prisiljena boraviti u prostoru manjem od dozvoljenog te da su u ćeliji bili stari i djelomično slomljeni kreveti s prljavim madracima. U pogledu sanitarnih uvjeta na trideset zatvorenica u prosjeku su bila dva zahoda te su se zatvorenici katkad morali tuširati u podrumu, gdje je na tuševima bila plijesan, a uokolo su često trčali miševi, žohari, štakori i mačke. Zgrade su bile stare i loše održavane, uključujući i neispravne uređaje za grijanje i oštećeno krovništvo, zbog čega je u zatvorskim prostorijama bilo hladno i u njih je curila kiša.⁸⁷ ESLJP je istaknuo u svojoj presudi da se države moraju pobrinuti da osoba bude lišena slobode u uvjetima u kojima se poštuje ljudsko dostojanstvo, da način i metoda izvršenja mjere ne izlažu boli ili patnji onog intenziteta koji bi prelazio neizbježnu razinu trpljenja inherentnu lišenju slobode i da s obzirom na praktičke zahtjeve boravka u zatvoru, zdravlje i dobrobit osobe trebaju biti odgovarajuće osigurani.⁸⁸

Kao razlozi zbog kojih Republika Hrvatska gubi sporove o istražnom zatvoru pred ESLJP-a navodi se prije svega činjenica postojanja više rješenja o određivanju istražnog zatvora u paralelnim postupcima. Trenutno je Vrhovni sud zauzeo stajalište po kojem ne mogu procesno-pravno egzistirati dva rješenja o određivanju odnosno produljivanju pritvora protiv istog optuženika.⁸⁹ Ako sud utvrdi da je protiv okrivljenika već određen pritvor u drugom predmetu, ne smije donijeti još jedno rješenje o određivanju pritvora, a kad u povodu prijedloga

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ Krapac, D., Đurđević, Z., Ivičević Karas, E., Bonačić, M., Burić, Z., *Presude Europskog suda za ljudska prava protiv Republike Hrvatske u kaznenim predmetima*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013., str. 17.

⁸⁸ *Testa protiv Hrvatske*, br. 20877/04, 12. srpnja 2007.

⁸⁹ Domagoj Dananić, *Zašto RH pred Europskim sudom za ljudska prava gubi sporove o pritvoru/istražnom zatvoru?*, *Pravnik časopis za pravna i društvena pitanja*, vol. 50, br. 1 (100), 2016., str. 71.

za ukidanje pritvora ili žalbe na rješenje o pritvoru utvrdi postojanje drugih rješenja o određivanju ili produljenju pritvora, ostavlja na snazi jedno rješenje, a ostala ukida.⁹⁰ Ukidanje se ne odvija automatski niti *ex officio* već u povodu prijedloga za ukidanje ili žalbe protiv rješenja o određivanju ili produljenju pritvora.⁹¹ Jedan od problema je i to što Republiku Hrvatsku pred ESLJP-a zastupa njezina zastupnica, koja ju jedina zastupa u svim predmetima. Također, kao problem se javlja i činjenica da je u nizu predmeta glede preispitivanja zakonitosti pritvora korišten sličan i dvojbena argument što sugerira na izostanak naročite marnosti u postupanju.

3.3.2. Praksa Ustavnog suda Republike Hrvatske

Ustav propisuje u svojem članku 22. načelo nepovredivosti slobode čovjeka kao i uvjete pod kojima se ta sloboda može ograničiti, o čemu uvijek odluku donosi sud. Važnu ulogu ima Ustavni sud jer on povodom ustavnih tužbi, odlučuje o navodnim povredama prava i sloboda čovjeka prilikom primjenjivanja mjera istražnog zatvora, ali i ostalih mjera u kaznenom postupku, kojima dolazi do ograničavanja ljudskih prava i temeljnih sloboda. Ustavni sud u svojim odlukama povodom ustavnih tužbi osoba koje se nalaze u istražnom zatvoru, ističe da je istražni zatvor, kao zakonsku mjeru oduzimanja temeljnog ljudskog prava na osobnu slobodu u razdoblju prije donošenja pravomoćne sudske presude, potrebno tumačiti i primjenjivati krajnje restriktivno te samo u cilju osiguranja provođenja kaznenog postupka, uz uvažavanje načela razmjernosti te uz navođenje konkretnih, dostatnih i individualiziranih razloga, koji s duljinom trajanja istražnog zatvora zahtijevaju i sve detaljniju argumentaciju.⁹²

U odlukama Ustavnog suda, U-III-371/2016 i U-III-609/2016, izraženo je stajalište da je određivanje istražnog zatvora zbog iteracijske opasnosti moguće samo onda kada sud najprije utvrdi postojanje okolnosti iz kojih proizlazi konkretna i razborita predvidiva bojazan od ponavljanja kaznenog djela, odnosno opasnost od ponavljanja istog ili istovrsnog kaznenog djela. U obje odluke, Ustavni Sud je utvrdio povredu ustavnog prava na osobnu slobodu, ali i

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Ivana Đuras, *Ustavno pravo na slobodu - istražnozatvorske ustavne tužbe*, Odvjetnik, vol. 9, br. 10, 2018., str. 17.

povredu prava na pravično suđenje radi kršenja zabrane arbitrarnosti i obveze obrazlaganja odluka, te je naložio da sudovi u ponovljenom odlučivanju o podnositeljevoj žalbi moraju dati jasne i argumentirane razloge u svojim odlukama. Sud uvjerenje o postojanju iteracijske opasnosti mora temeljiti na osobitim okolnostima vezanim uz konkretan slučaj i uz osobu protiv koje se istražni zatvor određuje ili produljuje te rješenje o određivanju ili produljenju istražnog zatvora obrazložiti razlozima koji uvjerljivo pokazuju da je daljnja primjena istražnog zatvora opravdana i nužna radi sprečavanja kaznenog djela.⁹³

Posebno je istaknuo Ustavni sud da u obrazloženjima rješenja nije dopušteno koristiti se stereotipnim formulacijama za određivanje i produljenje istražnog zatvora bez uzimanja u obzir konkretnih činjenica predmeta.⁹⁴ U odluci U-III-609/2016, dodatno je istaknuo da se cjelokupno obrazloženje rješenja kojim je produljen istražni zatvor protiv podnositelja ustavne tužbe, iscrpilo u činjenici koju sudovi ponavljaju kroz sva dotadašnja rješenja u predmetu podnositeljevog određivanja i daljnjih produljenja istražnog zatvora, a riječ je o utvrđenju relevantnog stupnja osnovane sumnje da je počinitelj počinio konkretno kazneno djelo. Iako je glavna zadaća Ustavnog suda nadzor nad ustavnošću zakona i zaštita ljudskih prava i sloboda građana zajamčenih Ustavom, on ne može odlučivati treba li podnositelja ustavne tužbe osloboditi ili pak prema njemu primijeniti blažu ili drugačiju mjeru.

4. UTJECAJ ZATVARANJA NA ŽIVOT I ZDRAVLJE ZATVORENIKA

Čovjek je kao živo biće determiniran sredinom iz koje dolazi. Različiti čimbenici utječu na svijest pojedinca i na njegovo ponašanje pa samim time i na činjenje kaznenih djela. U većini slučajeva osobe koje su razvile neki oblik devijantnog ponašanja u mladoj dobi imaju tendenciju takvog ponašanja u zreloj dobi. No, to ne mora uvijek biti tako. Kod nekih pojedinaca takav oblik ponašanja se može javiti u tinejdžerskoj dobi i biti prolazna faza. Nesposobnost i neadekvatnost u rješavanju problema na slobodi ističu se kao vodeći uzroci delinkventnog ponašanja. Često su zatvori puni osoba sa psihološkim i sociološkim poremećajima koji postoje kod tih osoba i prije nego su počeli odsluživati kaznu. Društvo

⁹³ Ustavni sud Republike Hrvatske, U-III-7031/2010, od 23. prosinca 2010.

⁹⁴ I. Đuras, *op. cit.* u bilj. 87, str. 21.

generalizira i dodatno deprivira osobe koje se nalaze na dnu društvene ljestvice. Sudska praksa i brojni slučajevi kojima smo okruženi utjecajem medija pokazuju da se kao počinitelji kaznenih djela češće javljaju osobe koje imaju probleme u obitelji, koje su bile zlostavljane pa su i samim time postale zlostavljači ili koje su teškog imovinskog stanja i žive na rubu egzistencije.

4.1. Studije o zatvorenima

Prvo istraživanje koje su proveli Vesna Buško i Alija Kulenović bilo je 1997. godine u kojem su oni objasnili, na temelju podataka koje su dobili, kako osobne osobine i procesi suočavanja utječu na psihosomatske simptome kod zatvorenika. U vrijeme njihove studije istraživanje o determinantama i procesima prilagodbe na uvjete zatvorskog života spadalo je među gotovo neistražene teme u tom području. Zatvorsko okruženje je zbog svoje specifičnosti bilo poticajno i prikladno okruženje za testiranje hipoteza iz suvremenih teorija stresa i suočavanja. Ono je bilo specifično zbog svojih uvjeta ekstremnih ograničenja, deprivacije i zapravo vrlo sužene kontrole nad događajima i njihovim ishodima, kao i permanentnoj izloženosti stresorima vrlo visokog intenziteta.⁹⁵ Svoju studiju su proveli na uzorku od 475 muškaraca koji su bili zatvorenici u hrvatskim zatvorima minimalne (Lipovica, Valtura), srednje (Požega, Turopolje) i maksimalne (Lepoglava) razine sigurnosti. Prosječna dob muškaraca je iznosila 34,5 godina, a čak 68% ispitanika su bili prvooptuženi. Prosjek vremena odsluženja kazne kod ispitanika je iznosio od jednog mjeseca do devet godina. Izvori stresa su ispitivani popisom potencijalnih izvora problema u zatvoru koji su bili svrstani u sljedeće kategorije: smještaj, odnosi s drugim zatvorenima, institucionalni režim, odnosi sa zatvorskim osobljem, kontakti s vanjskim svijetom, neodređenost ustanove i zdravstveni problemi. Analiza je pokazala da ni mehanizmi suočavanja ni kognitivne procjene nisu bile snažno određene specifičnim stresorima.⁹⁶ Rezultati studije su pokazali da u situaciji niske razine percipirane upravljivosti, opseg psihosomatskih problema je u određenoj mjeri povezan sa svim skupinama faktora kojima je ispitanik determiniran (dob, obitelj, obrazovanje,

⁹⁵ Vesna Buško, Alija Kulenović, *Personal attributes and coping processes in explaining psychosomatic symptoms in prisoners*, Review of Psychology, vol. 4, br. 1-2, 1997., str. 16.

⁹⁶ V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 90, str. 18.

imovinsko stanje, prijašnja osuđivanost, bračni status, broj djece i sl.). Od demografskih obilježja, rezultati su pokazali da su dob i stupanj visokog obrazovanja značajni prediktori količine psihosomatskih problema.⁹⁷ Štoviše, zatvorenici s duljim kaznama i oni s negativnim stavom prema kazni češće prijavljuju psihosomatske probleme. Veći intenzitet stresa i viši rezultati na ljestvicama suočavanja koje opisuje željno razmišljanje i strategije usmjerene na emocije također pridonose razini psihosomatskih simptoma.⁹⁸ Prema doprinosu mjere suočavanja, čini se da je viša razina psihosomatskih simptoma praćena češćim oslanjanje na strategije koje su usmjerene prema emocijama.⁹⁹ Studija je pokazala da u situacijama niske procijenjene upravljivosti svi čimbenici koji se odnose na život zatvorenika, u manjoj ili većoj mjeri izravno pridonose varijanci psihosomatskih simptoma.¹⁰⁰ Unatoč tome, tako dobiveni rezultati također mogu ukazati da načini suočavanja, kao i kognitivna procjena intenziteta stresa doista nemaju posebnu i izravnu ulogu u određivanju ishoda prilagodbe, nego da samo odražavaju osobne karakteristike.

U drugom istraživanju iz 2000. godine, Vesna Buško i Alija Kulenović su ispitivali depresivne reakcije kao posljedice stresa kod zatvorenika. Već odranije postoje dokazi koji pokazuju da su osobine ličnosti i aspekti samopoimanja, kao što su samopoštovanje, kontrola, percipirana samoučinkovitost, optimizam, neurotičnost i anksioznost povezani s načinom na koji se ljudi nose sa stresom.¹⁰¹ Pokazalo se da specifične strategije suočavanja smanjuju psihološke simptome u jednoj stresnoj domeni, ali su bile neučinkovite ili čak štetne kada su se koristile za borbu protiv drugih problema.¹⁰² Smatra se da je iskustvo zatvora praćeno osjećajima intenzivnog i dugotrajnog stresa budući da su zatvorenici od samoga početka suočeni s velikom raznolikošću zahtjeva, lišavanja i razlika od vanjskog života.¹⁰³ To je najneprirodnije okruženje u koje se ljudsko biće može smjestiti. Karakterizira ga nedostatak privatnosti, regulacija, depersonalizacija, zatočeništvo, seksualna deprivacija i sl.¹⁰⁴ Osim najočitijih značajki, poput izolacije i ekskomunikacije, zatvaranje često uključuje kolateralne

⁹⁷ V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 90, str. 20.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 90, str. 21.

¹⁰⁰ V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 90, str. 21.

¹⁰¹ Vesna Buško, Alija Kulenović, *Depressive reactions as an outcome of stress processes: the study on imprisonment*, Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, vol. 10, br. 1-2, 2001., str. 232.

¹⁰² V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 96, str. 233.

¹⁰³ V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 96, str. 234.

¹⁰⁴ *Ibid.*

stresore kao što su gubitak posla, poremećaj obiteljskog života i uvjeti stigmatizacije, ekstremnih ograničenja i sužene moći.¹⁰⁵ Vesna Buško i Alija Kulenović su ispitivanje proveli na uzorku od 475 muških zatvorenika u hrvatskim zatvorima (Lepoglavi, Požegi, Turopolju, Lipovici i Valturi). Varijable uključene u istraživanje su odabrane tako da pokriju sve glavne komponentne modela stresa i suočavanja. Ti čimbenici su opisani u skupinama varijabli osoba (demografske, kriminološke i karakteristike ličnosti) te nekim situacijskim varijablama (sadržaj, trajanje i novost stresnih događaja).¹⁰⁶ Glavni učinci vrste stresora otkriveni su samo u dvije analize i to za traženje informacija i usmjerenost na emocije.¹⁰⁷ Niti u jednoj analizi nije pronađen značajniji glavni učinak vremena niti vrijeme interakcije stresora. Rezultati depresije viši su za zatvorenike sa zdravstvenim problemima, a niži u odnosu na zatvorenika s obzirom na njihove kontakte s vanjskim svijetom i s drugim zatvorenicima. Isto tako rezultati depresije za skupinu zatvorenika koji služe kaznu u jednom zatvoru minimalne sigurnosti bili su niži u usporedbi sa skupinama zatvorenika koji služe kaznu u zatvorima srednjeg i maksimalnog stupnja sigurnosti.¹⁰⁸ Od korištenih mjera samopoimanja, strah od negativne evaluacije i percipirane nekompetentnosti pojavljuju se kao značajni prediktori stanja depresije s obzirom na razine sposobnosti. Značajno je da ni demografske ni kriminalno pravne varijable, kao prilično stabilne individualne karakteristike, nisu imale nikakav značaj u predviđanju stanja depresije.¹⁰⁹ Rezultati ove studije podupiru hipoteze o posredničkoj ulozi mehanizama suočavanja i operativnoj ulozi kognitivne procjene mogućnosti kontrole događaja u utvrđivanju odnosa između osobnih resursa ili čimbenika ranjivosti i indeksa prilagodbe. Niži rezultati stanja depresije bili su povezani s upotrebom humora u situacijama za koje se smatralo da ih se može kontrolirati te s upotrebom izravnih radnji i reinterpretacije u situacijama koje se lakše mogu kontrolirati.¹¹⁰ Studija ukazuje na korisne učinke suočavanja s ponovnim procjenjivanjem problema u odnosu na mogućnost kontrole događaja. Mnogi problemi zatvorenika, koji su vezani ili uz uvjete institucionalnog života ili uz deprivacije uzrokovane samim zatvorom, zapravo su nerješivi budući da su utjelovljeni u prirodi zatvorske kazne. S druge strane, institucionalna pravila i uobičajeni uvjeti zatvorskog života nisu nesumnjivo

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 96, str. 235.

¹⁰⁷ V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 96, str. 239.

¹⁰⁸ V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 96, str. 239.

¹⁰⁹ V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 96, str. 244.

¹¹⁰ V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 96, str. 245.

moćne odrednice ponašanja zatvorenika. Kako je zatvorsko okruženje manje raznoliko od uvjeta izvana, ponašanja zatvorenika postaju ujednačenija.¹¹¹

Korisno je spomenuti i istraživanje koje je proveo Milko Mejovšek, a odnosi se na povezanost između kognitivnih sposobnosti i konativnih osobina zatvorenika. Na temelju istraživanja došlo se do zaključka da je najniža inteligencija utvrđena kod delinkvenata koji vrše nasilne delikte.¹¹² U populaciji maloljetnih delinkvenata uočen je sporiji razvoj kognitivnih sposobnosti (pamćenje, pažnja, percepcija okoline i obrada primljenih informacija, logičko zaključivanje, učenje), što se pripisuje nepovoljnom socijalnom miljeu. Također, došlo se do zaključka da delinkventi postižu bolje rezultate u neverbalnim testovima, a slabije u verbalnim testovima što se dovodi u vezu s njihovim zaostajanjem u obrazovnom procesu, odnosno kod njih je izraženija tzv. konkretna inteligencija.¹¹³ U populaciji delinkvenata u usporedbi s ne delinkventima učestaliji su poremećaji u konativnoj strukturi ličnosti (univerzalni motivi, vrijednosti, interesi, stavovi i navike). U većem broju istraživanja na različitim uzorcima delinkvenata i ne delinkvenata utvrđena je negativna povezanost između kognitivnih sposobnosti i konativnih poremećaja.¹¹⁴ Studija je provedena tako da je uzorak ispitanika formiran slučajnim izborom i sastojao se od 406 zatvorenika muškog spola, starih između 21 i 60 godina, osuđenih za razna kaznena djela sankcijom duljom od jedne godine.¹¹⁵ Studija je pokazala da je u delinkventnoj populaciji u usporedbi s ne delikventnom povezanost efikasnosti serijalnog procesora i efikasnosti sustava za koordinaciju regulativnih funkcija izraženija.¹¹⁶ Serijalni je procesor posebno indikativan za delinkvente, a objašnjenje za to proizlazi iz raznih faktora socijalizacije i obrazovnog procesa koji su specifični za ovu populaciju. Osobe s konativnim poremećajima, a pogotovo onima disocijativnog tipa (poremećaji u koordinaciji regulativnih funkcija) teže uče, teže se mogu koncentrirati, a to najviše pogađa serijalni procesor.¹¹⁷ Konativni poremećaji se mogu tumačiti zastranjivanjem

¹¹¹ V. Buško, A. Kulenović, *op. cit.* u bilj. 96, str. 246.

¹¹² Milko Mejovšek, *Povezanost između kognitivnih sposobnosti i konativnih osobina zatvorenika*, Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju, vol. 2, br. 1, 1994., str. 29.

¹¹³ *Ibid.*

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ M. Mejovšek, *op. cit.* u bilj. 108, str. 30.

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ *Ibid.*

toničkog uzbuđenja i neoptimalnog stanja uzbuđenja u živčanom sustavu, koje se zatim nepovoljno odražava na bilo koju svrsishodnu aktivnost.¹¹⁸

4.2. Prilagodba okrivljenika zatvorskim uvjetima

Prilagodba na bilo koju socijalnu sredinu zahtijeva neko vrijeme življenja u njoj. Proces prizonizacije je takav proces kojim zatvorenik postaje dijelom zatvoreničkog sustava, društva, preuzimanjem normi tog društva i osjećajući se pripadnikom tog društva.¹¹⁹ To je zapravo prihvaćanje opće kulture zatvora, običaja i normi koje vladaju u zatvoru.¹²⁰ Sam dolazak u kazneni zavod predstavlja izuzetno stresnu situaciju. Gubitak slobode i zatvaranje stresni je događaj za svakoga čovjeka, osobito za osobu koja se prvi puta nađe u takvoj situaciji.¹²¹ Zatvorenik ne gubi samo slobodu u odnosu na vanjski svijet, njemu je ograničena i sloboda unutar kaznene ustanove.¹²² Ono što najviše pogađa zatvorenika je prekid veza s bliskim osobama i odbacivanje od strane društvene zajednice. Zatvorenici su stigmatizirani kao prekršitelji društvenih normi i tretiraju se kao otpadnici. Degradacija zatvorenika je očigledna i manifestira se na različite načine (npr. u uniformnoj odjeći, obaveznom šišanju, načinu ophođenja prema osoblju).¹²³ Ono što većinu zatvorenika najviše pogađa je osjećaj da su izgubili povjerenje ljudi i da nisu moralno prihvaćeni.

Dostupnost raznih materijalnih dobara je bitno sužena u kaznenom zavodu. Zatvorenik dobiva ono što mu je nužno, a nedostaju stvari koje ističu individualnost, kao posebna odjeća i obuća, ili one koje se smatraju posebnim užicima, kao posebna jela, pića, cigarete i sl.¹²⁴ Takav oblik depriviranosti najčešće pogađa one zatvorenike koji su na slobodi uživali u mnogim materijalnim dobrima. Deprivacija heteroseksualnih odnosa je normalna posljedica izolacije osobe iz socijalne zajednice obaju spolova.¹²⁵ U takvim okolnostima postoji veća

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ Mejovšek, M., *Uvod u penološku psihologiju*, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2001., str. 22.

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 122, str. 36.

¹²² Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 122., str. 25.

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ *Ibid.*

šansa homoseksualnih odnosa. Deprivacija sigurnosti za mnoge je zatvorenike najteža deprivacija.¹²⁶ Ona proizlazi iz toga što su u zatvoru zatvorenici okruženi velikim brojem osoba koje su sklone nasilju u tako skućenom prostoru. Nažalost, u takvim uvjetima teške prilike zatvoreničkog života se ne mogu izbjeći, mogu se barem ublažiti stvaranjem socijalne zajednice zatvorenika. Odnosi zatvorenika prema drugim zatvorenicima i osoblju regulirani su zatvoreničkim kodeksom.¹²⁷ Glavni razlozi stvaranja zatvoreničkog kodeksa su upravo odbačenost zatvorenika od društva i deprivacije u kaznenom zavodu. Zanimljivo je spomenuti da na događaje u kaznenom zavodu sve više utječu događanja u svijetu.

Konkretno poteškoće prilikom dolaska u kazneni zavod pokazuju da takvo iskustvo može rezultirati krajnje neprilagođenim oblicima reaktivnih stanja i stresom izazvanim najrazličitijim poremećajima.¹²⁸ Učestalost samoubojstava zatvorenika znatno je veća u usporedbi s općom populacijom, a slično se može reći i za razne poremećaje i oboljenja koja se mogu povezati s tom stresnom situacijom kao što su glavobolje, anksioznost, poremećaji spavanja, depresivnost, živčana napetost i dr.¹²⁹ Uz samoubojstva, u populaciji zatvorenika je učestalo i samopovređivanje u usporedbi s općom populacijom.¹³⁰ Uočava se pozitivan utjecaj vjere na zatvorenike, naime ona im olakšava adaptaciju na kazneni zavod, a također suzbija stopu suicida.¹³¹ U početku je povećana i potražnja za lijekovima za smirenje i različitim drugim farmakološkim pomagalima.¹³²

Prihvatanje zatvorske subkulture korespondira s dužinom boravka u njoj. Većina smatra da početak izdržavanja zatvorske kazne predstavlja najstresnije razdoblje u izdržavanju kazne. U početnom razdoblju postoji učestalija pojava anksioznosti i depresivnosti kao reaktivnih stanja na adaptacijsku krizu.¹³³ Kod žena se posebno izdvaja doživljaj neuspjeha, nezadovoljstvo sobom, neodlučnost, promjena slike o vlastitom tijelu, zamor i gubitak volje za

¹²⁶ Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 122, str. 26.

¹²⁷ Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 122, str. 29.

¹²⁸ Ranka Farkaš, Vladimira Žakman-Ban, *Obilježja procesa prilagodbe zatvorskim uvjetima zatvorenika/zatvorenica s obzirom na sociodemografske i kriminološke osebnosti*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 13, br. 2, 2006., str. 959.

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 122, str. 65.

¹³¹ Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 122, str. 70.

¹³² R. Farkaš, V. Žakman-Ban, *op. cit.* u bilj. 124., str. 959.

¹³³ R. Farkaš, V. Žakman-Ban, *op. cit.* u bilj. 124, str. 961.

životom.¹³⁴ Istraživanja su pokazala da utjecaj prenapučenosti kaznenih zavoda je evidentan u fiziološkom stresu, a donekle u psihološkom stresu.¹³⁵

Nasilje je ozbiljan problem mnogih kaznenih zavoda. U zatvorima postoji individualno i kolektivno nasilje.¹³⁶ Individualno se odnosi na međusobne napade zatvorenika i na napade pojedinih zatvorenika na osoblje ustanove.¹³⁷ Kolektivno nasilje je nasilje širih razmjera koje se može pretvoriti u pobunu.¹³⁸ Zatvorenici koji pretežno pripadaju nižim slojevima stanovništva, uz kulturne vrijednosti i standarde tog dijela stanovništva dolaskom u zatvor donose i nasilne oblike ponašanja kao modele rješavanja konflikata.¹³⁹ Nasilje se može javiti kao posljedica frustracije izazvane raznim restrikcijama u zatvoru i pritiscima. Kako na ponašanje zatvorenika općenito, tako i na nasilje u zatvoru utječu događaji iz svijeta (npr. politički, ekonomski i sl.). Uz nasilje, agresivno ponašanje zatvorenika se također javlja kao problem svakog kaznenog zavoda.¹⁴⁰

Studije su pokazale da se na zatvorske uvjete teže prilagođavaju zatvorenici rođeni izvan RH zbog eventualnih kulturoloških, jezičnih, komunikacijskih, tradicijskih i sličnih obilježja.¹⁴¹ Zatvorenici s višim stupnjem naobrazbe se lakše prilagođavaju zahtjevima penalne institucije, tj. lakše se uklapaju u novonastale okolnosti.¹⁴² Također, novonastalim uvjetima se lakše prilagođavaju zatvorenici koji su na slobodi bili stalno zaposleni, a manje uspješni su oni koji su povremeno radili, radili na "crno" ili su živjeli od pomoći rodbine.¹⁴³ Oženjeni zatvorenici i udane zatvorenice te udovci su uspješniji u prilagodbi zatvorskim uvjetima.¹⁴⁴ Zanimljivo je da je muška populacija uspješnija u prilagodbi zatvorskim uvjetima, za razliku od žena.

¹³⁴ Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 122, str. 52.

¹³⁵ Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 122, str. 66.

¹³⁶ Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 122, str. 93.

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 115, str. 93-94.

¹⁴⁰ Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 122, str. 120.

¹⁴¹ R. Farkaš, V. Žakman-Ban, *op. cit.* u bilj. 124, str. 968-969.

¹⁴² R. Farkaš, V. Žakman-Ban, *op. cit.* u bilj. 124, str. 970.

¹⁴³ R. Farkaš, V. Žakman-Ban, *op. cit.* u bilj. 124, str. 971.

¹⁴⁴ R. Farkaš, V. Žakman-Ban, *op. cit.* u bilj. 124, str. 973.

4.3. Posljedice zatvaranja koje pogađaju obitelj i okolinu zatvorenika

Istražni zatvor predstavlja nedovoljno proučeno iskustvo u široj literaturi o društvenim učincima koji su posljedice odluka kaznenog pravosuđa.¹⁴⁵ Gubitak slobode, osim toga, donosi u pravilu i gubitak radnog mjesta, a nerijetko i raspad obitelji.¹⁴⁶ Osim što može nametnuti znatne društvene troškove, zatvaranje prije suđenja može ugroziti položaj na tržištu rada, a samim time i utjecati na egzistenciju obitelji zatvorenika. Društvene posljedice istražnog zatvora su od velike važnosti. Istraživanja su pokazala da su istražni zatvorenici izloženi znatno lošijem uspjehu zaposlenja nakon izlaska na slobodu, a ako i budu primljeni na posao često su manje plaćeni u odnosu na ostale radnike (takva praksa ne postoji u Hrvatskoj).¹⁴⁷ Na mogućnost zaposlenja nakon istražnog zatvora utječe i činjenica obrazovanja koje tijekom istražnog zatvora izostaje zatvoreniku. Obitelj istražnih zatvorenika trpi društvenu osudu i nelagodu u svojoj okolini zbog zatvaranja njihovog člana obitelji. Često dolazi do gubitka emocionalne i moralne podrške obitelji, koja izuzetno pogađa istražnog zatvorenika. Obiteljski odnosi i mreže poznanstava zatvorenika se pogoršavaju jer se on ne može riješiti činjenice zatvaranja čak i ako bude pušten na slobodu dalje u postupku.¹⁴⁸ Ponekad su članovi obitelji primorani raditi i zapostaviti svoje obrazovanje u nedostatku materijalnih sredstava zbog zatvaranja njihovog ukućana.¹⁴⁹ Takve obitelji doživljavaju mentalni napor i raznorazne poremećaje u svojoj rutini.¹⁵⁰ Moguće su i situacije gdje će članovi obitelji biti primorani potražiti pomoć kod čuvanja djece, zbog izostanka člana obitelji, koju će trebati platiti i tako pretrpjeti još jedan financijski udar.¹⁵¹

Povećanje broja istražnih zatvorenika pogađa samu državu, a tako i društvo.¹⁵² Studije su pokazale da bi za državu bilo jeftinije puštanje na slobodu osumnjičenika prije suđenja, nego

¹⁴⁵ Sara Wakefield, Lars Højsgaard Andersen, *Pretrial Detention and the Costs of System Overreach for Employment and Family Life*, Sociological Science, 7, str. 342.

¹⁴⁶ Mejovšek, M., *op. cit.* u bilj. 122, str. 25.

¹⁴⁷ Sara Wakefield, Lars Højsgaard Andersen, *Pretrial Detention and the Costs of System Overreach for Employment and Family Life*, Sociological Science, 7, str. 344.

¹⁴⁸ Asra Areej, *The Consequences and Impacts of Pre-Trial Detention on Detainees and the Judicial System*, dostupno na: <https://jps.library.utoronto.ca/index.php/society/article/view/38506>

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ *Ibid.*

¹⁵¹ Shima Baradaran Baughman, *Costs of pretrial detention*, Boston University Law Review, vol. 97, br. 1, 2017., str. 15.

¹⁵² S. Baradaran Baughman, *op. cit.* u bilj. 147, str. 2.

njihovo zadržavanje u istražnom zatvoru.¹⁵³ Njima se nameće obveza da proširuju svoje kapacitete i da se otkloni problem prenapučenosti kaznenih zavoda kako bi se spriječilo kršenje prava istražnih zatvorenika. Osim toga one snose i trošak branitelja po službenoj dužnosti, za pojedina kaznena djela, na koje okrivljenici imaju pravo. Također, država je dužna zatvorenicima osigurati uvjete dostojne za život i prehranu, a sredstva za takve izdatke se izdvajaju iz državnog proračuna.¹⁵⁴ Tako postoji mogućnost da neka društvena potreba koja se financira iz državnog proračuna bude onemogućena zbog velikih izdataka za troškove kaznenih zavoda.

5. ZAKLJUČAK

Istražni zatvor predstavlja najtežu mjeru opreza, koja se može odrediti samo ako se ista svrha ne bi mogla postići drugom ili blažom mjerom. Zbog svog iznimnog zahvata u ljudska prava i temeljne slobode, institut je reguliran pravnim propisima na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Međutim, sudska praksa pokazuje da se povrede prava istražnih zatvorenika ipak događaju. Veliki problem u ostvarivanju prava istražnih zatvorenika predstavlja prenapučenost zatvorskih ustanova. Posljedica toga je da više zatvorenika boravi zajedno u ćeliji te da se u takvim uvjetima ne mogu osigurati njihove minimalne životne potrebe. Također, postavlja se pitanje kako je u takvim okolnostima uopće moguće odvojiti istražne zatvorenike od zatvorenika i spriječiti štetan utjecaj na istražne zatvorenike. Jedan od najvećih udaraca na prava istražnih zatvorenika, koji će sigurno imati značajnije posljedice u njihovoj budućnosti, je izostanak obrazovanja i prava na rad koje im je zajamčeno, no oni ga ne mogu ostvarivati kao što to mogu zatvorenici. Stoga nije iznenađujuće što se velik broj predmeta protiv Republike Hrvatske nalazi na ESLJP-u. ESLJP u svojim presudama proklamira načela i ustanovljuje standarde kojih bi se nacionalna sudbena tijela trebala pridržavati u postupcima. Osim ESLJP-a, istražni zatvorenici se mogu obratiti Ustavnom sudu Republike Hrvatske, koji nema ovlasti donošenja presuda već odluka u kojima se tumači Ustav i zakoni te ukazuje na povrede prava i sloboda zajamčenih njima.

¹⁵³ S. Baradaran Baughman, *op. cit.* u bilj. 147, str. 19.

¹⁵⁴ S. Baradaran Baughman, *op. cit.* u bilj. 147, str. 7.

Sam odlazak u istražni zatvor predstavlja izuzetno stresnu situaciju za pojedinca koji daljnjim boravkom u istom, može razviti različite psihološke poremećaje i druge tegobe. Osim oduzimanja osobne slobode, zatvoreniku su dodatno ograničena prava i u tom neprirodnom okruženju. Proces prilagodbe na novu sredinu je težak i dugotrajan. U zatvoru se pojedinci suočavaju odmah s promjenama, kao što je nošenje uniformirane odjeće, određen raspored slobodnih aktivnosti, odnos s ostalim zatvorenicima i redarima koji se razlikuje od odnosa kojeg su imali u vanjskom svijetu. Zatvorenici se suočavaju s raznoraznim deprivacijama, depresijom, nesanicom, nasiljem od strane ostalih zatvorenika i sl. Istražni zatvor ne pogađa samo pojedinca već i njegovu obitelj, prijatelje, poznanike, kolege. Boravkom u istražnom zatvoru pojedinac je izložen osudi društva i etiketiranju. To prejudicira mogućnost da se osoba, na koju se odnosi presumpcija nevinosti, prije donošenja pravomoćne sudske presude u društvu smatra kriminalcem jer joj je određen istražni zatvor. Zbog takvog se etiketiranja pojedinac, po izlasku iz istražnog zatvora, suočava s problemima resocijalizacije i pronalaženjem novog posla.

6. LITERATURA

Knjige i članci:

1. Shima Baradaran Baughman, *Costs of pretrial detention*, Boston University Law Review, vol. 97, br. 1, 2017., str. 1-29.
2. Marijan Bitanga, *Pretpostavka okrivljenikove nedužnosti*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 25, br. 2, 2018., str. 477-511.
3. Marijan Bitanga, Ivana Bilušić, *Opasnost od ponavljanja djela i određivanje istražnog zatvora – iudex, quo vadis?*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 28, br. 2, 2021., str. 241-269.
4. Vesna Buško, Alija Kulenović, *Personal attributes and coping processes in explaining psychosomatic symptoms in prisoners*, Review of Psychology, vol. 4, br. 1-2, 1997., str. 15-23.
5. Vesna Buško, Alija Kulenović, *Depressive reactions as an outcome of stress processes: the study on imprisonment*, Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, vol. 10, br. 1-2, 2001., str. 231-251.
6. Domagoj Dananić, *Zašto RH pred Europskim sudom za ljudska prava gubi sporove o pritvoru/istražnom zatvoru?*, Pravnik časopis za pravna i društvena pitanja, vol. 50, br. 1 (100), 2016., str. 55-73.
7. Ivana Đuras, *Ustavno pravo na slobodu - istražnozatvorske ustavne tužbe*, Odvjetnik, vol. 9, br. 10, 2018., str. 17-25.
8. Đurđević, Z., et al., *Kazneno procesno pravo, Primjerovnik*, Narodne novine, 2020.
9. Ranka Farkaš, Vladimira Žakman-Ban, *Obilježja procesa prilagodbe zatvorskim uvjetima zatvorenika/zatvorenica s obzirom na sociodemografske i kriminološke osobujnosti*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 13, br. 2, 2006., str. 957-990.
10. Hrvoje Filipović, Marijan Šuperina, *Razvoj pravnog uređenja najtežih mjera osiguranja prisutnosti okrivljenika u kaznenom postupku i statistička analiza provođenja mjere uhićenja u Republici Hrvatskoj*, Policija i sigurnost (Zagreb), vol. 21, 2012., str. 529-554.

11. Gregori Graovac, *Izvršenje "Istražnozatvorskih" presuda Europskog suda za ljudska prava u predmetima protiv Republike Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 24, br. 2, 2017., str. 355-380.
12. Lidija Horvat, Višnja Drenški Lasan, *Istražni zatvor*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 16, br. 2, 2009., str. 583-603.
13. Krapac, D., Đurđević, Z., Ivičević Karas, E., Bonačić, M., Burić, Z., *Presude Europskog suda za ljudska prava protiv Republike Hrvatske u kaznenim predmetima*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013.
14. Krapac, D., Đurđević, Z., Ivičević Karas, E., Bonačić, M., Burić, Z., *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, VIII. Izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, 2020.
15. Milko Mejovšek, *Povezanost između kognitivnih sposobnosti i konativnih osobina zatvorenika*, Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju, vol. 2, br. 1, 1994., str. 29-33.
16. Mejovšek, M., *Uvod u penološku psihologiju*, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2001.
17. Dario Milić, Marko Stilinović, *Lišenje slobode prema novom Zakonu o kaznenom postupku: neka prijeporna pitanja i moguća rješenja*, Pravnik časopis za pravna i društvena pitanja, vol. 45, br. 2 (91), 2011., str. 109-128.
18. Marija Pleić, Tea Budimlić, *Mjere opreza u kaznenom postupku – prijepori oko samostalnosti opstojnosti i trajanja te druga otvorena pitanja*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 28, br. 2, 2021., str. 271-301.
19. Alida Saračević Moslavac, *Prognoza budućeg ponašanja okrivljenika kao temelj za produljenje istražnog zatvora*, Hrvatska pravna revija, vol. 16, br. 11, 2016., str. 75-83.
20. Suzan van der Aa, *Post-Trial Victims' Rights in the EU: Do Law Enforcement Motives Still Reign Supreme?*, European Law Journal, vol. 21, br. 2, 2015., str. 239-256.
21. Stjepan Vlahović, Romina Galović, *Izvršavanje istražnog zatvora: normativni okvir i praksa u svjetlu zaštite temeljnih ljudskih prava*, Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, vol. 47, br. 94, 2013., str. 37-58.
22. Sara Wakefield, Lars Højsgaard Andersen, *Pretrial Detention and the Costs of System Overreach for Employment and Family Life*, Sociological Science, 7, str. 342-366.

Pravni izvori:

1. (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17
2. Ustav Republike Hrvatske, NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14
3. Zakon o kaznenom postupku, NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24
4. Pravilnik o kućnom redu u zatvorima za izvršavanje istražnog zatvora, NN 8/2010

Sudska praksa:

1. Europski sud za ljudska prava, Testa protiv Hrvatske, br. 20877/04, 12. srpnja 2007.
2. Europski sud za ljudska prava, Peša protiv Hrvatske, br. 40523/08, 08. travnja 2010.
3. Europski sud za ljudska prava, Perica Oreb protiv Hrvatske, br. 20824/09, 31. listopada 2013.
4. Europski sud za ljudska prava, Orban protiv Hrvatske, br. 56111/12, 19. prosinca 2013.
5. Ustavni sud Republike Hrvatske, U-III-7031/2010, od 23. prosinca 2010.
6. Ustavni sud Republike Hrvatske, U-III-371/2016, od 23. veljače 2016.
7. Ustavni sud Republike Hrvatske, U-III-609/2016, od 29. veljače 2016.
8. Vrhovni sud Republike Hrvatske, II Kž 428/1999 od 12. lipnja 1999.
9. Vrhovni sud Republike Hrvatske, II Kž 145/2016-4 od 16. travnja 2016.

Ostali izvori:

1. Asra Areej, *The Consequences and Impacts of Pre-Trial Detention on Detainees and the Judicial System*, dostupno na: <https://jps.library.utoronto.ca/index.php/society/article/view/38506>
2. Kos, D., *Istražni zatvor krajnja mjera osiguranja prisutnosti okrivljenika, a ne kazna*, dostupno na: <https://www.vsrh.hr/kazneno-pravo-damir-kos-mag-iur.aspx>
3. Fair Trials, *A Measure of Last Resort? The practice of pre-trial detention decision making in the EU*, dostupno na: <https://euagenda.eu/publications/a-measure-of-last-resort-the-practice-of-pre-trial-detention-decision-making-in-the-eu>